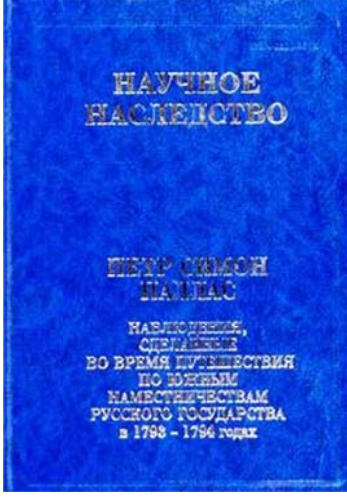

[Kitap Değerlendirme]

PETR SİMON PALLAS'IN RUSYA SEYAHATI

Muvaffak DURANLI*

Petr Simon Pallas, *Nablyudeniya, Sdelannie Vo Vremya Puteşestviya Po Yujnim Namestničestvom Russkogo Gosudarstva v 1793- 1794 Godah*; Rossiyskaya Akademiya Nauk, Moskova, Nauka, 1999, 249 Sayfa

Tarihte pek çok kavramın eski olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de "beyin göçü" olsa gerek. Belki kökleri eski uygarlıklara kadar gidebilecek olan bu göç şekli, aynı zamanda pek çok ülkenin bilim kurumlarının oluşumunda ve bilimsel gelişmesinde önemli bir yer tutmuştur. Çarlık Rusya'sı da yabancı bilim adamlarına, özellikle ülkelerinin sadece coğrafi açıdan değil, aynı zamanda kültürel açıdan da gelişmesini isteyen çar ve çariçeleri sayesinde bilim kurumlarında yer vermiştir. Bu durum, ülkemizde özellikle Alman kökenli Rus

Türkologların çalışmaları sayesinde belirli ölçüde bilinmektedir. Fakat Rusya'nın diğer alanlardaki gelişmesinde öncü olan diğer Rus olmayan bilim adamlarının yeterince tanınmadığı bir gerçektir.

Yazımızda genel hatlarıyla tanıtmaya çalışacağımız çalışmanın da sahibi Petr Simon Pallas da (1741-1811) Alman kökenli bilim adamıdır. Ruslar, onu ne kadar benimsemiş olsa da Pallas'ın vatanına duyduğu özlem onun yaşam biçiminde yansımaları bulmuştur. 1741 yılında Almanya'da doğan P. S. Pallas, 1767 yılında doğa bilimci olarak İmparatorluk Bilimler Akademisi tarafından çalışmak üzere Rusya'ya davet edilmiştir. Pallas, 1811 yılında doğduğu topraklarda, ülkesinde ölmüştür.¹

Örneğin M. Merzlenko, Petr Simon Pallas'ın Rus ormanları için yaptığı çalışmalardan bahsederken Pallas'ı Prusya doğumlu Rus bilim adamı olarak tanımlamakta, II. Katerina tarafından oluşturulan Rus ormanlarının üç kuşağa ayrılması projesinin bilimsel yönünün P. S. Pallas'a ait olduğunu belirtmektedir.²

1768- 1774 yılları arasında, altı yıl boyunca Ural, Sibirya ve Rusya'nın Avrupa kıtasında yer alan topraklarında incelemeler yapan P. S. Pallas,

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, m_duranli@hotmail.com

¹ N. P. Laverov, "Predislovie", *Petr Simon Pallas, Nablyudeniya, sdelannie vo vremya puteşestviya po yujnim namestničestvam russkogo gosudarstva 1793- 1794 godah*, Moskova, Nauka, 1999, s.5.

² M. Merzlenko, "Petr Simon Pallas", *Ustoyçivoe Lesopolzovanie*, No 2, 2009, Moskova, s. 49.

incelemeleri sonucunda "Puteşestvie po raznim provintsiyam Rossiyskogo gosudarstva" (üç cilt- 1773- 1788) ve "Flora Rossii" (iki cilt- 1784- 1788) adlı temel eserlerini yayınlamıştır.³

Dönem dönem P. S. Pallas'ın çalışmalarından bazı bölümlerin çevrilip yayımlandığı da görülmektedir. Örneğin Pallas'ın öğrencisi Vasiliy Zuev tarafından Almancadan yapılan tercüme, II. Ekaterina tarafından desteklenen "Sobraniya, starayuşçegosya o perevode inostrannih knig"⁴ serisi içinde "Puteşestvie po raznim provintsiyam Rossiyskogo gosudarstva" adıyla üç bölüm halinde (beş kitap) olarak yayınlamıştır.⁵

P. S. Pallas'ın "İzvestie o Çukotskom Nose" (1780), "o noveşih izobreteniyah, priznannih preimuşçestvenno sposobnimi dlya predohrane-niya stroevogo lesa ot skorogo vozgoraniya i rastprostraneniya plameni", "O rossiyskih otkritiyah na moryah mejdu Azieyu i Amerikoyu..." (1781) çalışmaları, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında bilimsel makalelerin yayını desteklemek amacıyla kurulan "Mesyatseslov istoričeskiy i geografičeskiy" adlı dergide yayınlamıştır.⁶

1786 yılında S. Peterburg'ta Bilimler Akademisi P. S. Pallas'ın "Opisanie rasteniy Rossiyskogo gosudarstva s

ih izobrajeniya" adlı çalışmasını Vasiliy Zuev tarafından Rusçaya çevrilip yayınlamıştır.⁷

P. S. Pallas'ın çalışma alanının sadece coğrafya veya bitki örtüsü ile sınırlı olmadığı da görülmektedir. Onun tarafından hazırlanan sözlük ise 1787- 1789 yılları arasında Rusçaya çevrilmiş ve "Sravnitenie slovari vseh yazıkov i nareçiy, sobrannie desnitseyu Vsevoçoayşey osobi Ekaterini II" adıyla yayınlamıştır.⁸

Pallas, çalışmalarının büyük çoğunluğunu Rusya toprakları üzerinde sürdürmüş olsa da yayınlarını ana dilinde yapmayı tercih etmiştir. Örneğin Rusya'nın güney bölgelerinde yaptığı incelemeleri "Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des Russischem Reichs in der Jahren 1793 und 1794" adıyla iki cilt olarak Almanca yayınlamıştır. Bu nedenle P. S. Pallas'ın bu çalışması XIX. yüzyıl boyunca Rusçada bilinmeden kalmıştır. Ancak 1881 ve 1883 yıllarında "Zapiski Odesskogo obşestva istorii i drevnostey" adlı dergide bu çalışmanın sadece iki bölümünün Rusça tercümesi yer almıştır. Bu çalışmanın Almanca'dan Rusçaya tam tercümesi 1918 yılında Odessa Tarih ve Geçmiş Toplumunun başkan yardımcısı A. L. Berte- Delagart ve S. L. Belyavskaya tarafından yapılmıştır.⁹

Delagart sadece adı geçen Toplumun (dernek) başkan yardımcısı değil, aynı zamanda Kırım bölgesi yol yapımında çalışmış bir mühendistir.

³ N. P. Laverov, "Predislovie", *Petr Simon Pallas, Nablyudeniya, sdelannye vo vremya puteşestviya po yujnim namestničestvam russkogo gosudarstva 1793- 1794 godah*, Moskova, Nauka, 1999, s.5.

⁴ Bu seride yaklaşık 112 kitap yayınlanmış, 1783 yılında çalışma kesilmiştir.

⁵ N. V. Boyko- N. K. Tkaçeva, "Petr Simon Pallas na ruskom yazıke", *Petr Simon Pallas, Nablyudeniya, sdelannye vo vremya puteşestviya po yujnim namestničestvam russkogo gosudarstva 1793- 1794 godah*, Moskova, Nauka, 1999 s. 7

⁶ N. V. Boyko- N. K. Tkaçeva, a. g. m., s. 7.

⁷ N. V. Boyko- N. K. Tkaçeva, a. g. m., s. 8.

⁸ N. V. Boyko- N. K. Tkaçeva, a. g. m., s. 8.

⁹ N. P. Laverov, "Predislovie", *Petr Simon Pallas, Nablyudeniya, sdelannye vo vremya puteşestviya po yujnim namestničestvam russkogo gosudarstva 1793- 1794 godah*, Moskova, Nauka, 1999, s.5.

Onun tarafından Almanca eserin ikinci cildinden yapılan tercüme, Kırım Yurt Müzesi A. L. Berte- Delagart fonunda uzun yıllar korunmuştur.¹⁰

Ne yazık ki, Berte- Delagart ve S. L. Belyavskaya tarafından yapılan tercümenin ise arşivlerde yayınlanmadan kalmış olması nedeniyle, bu çalışma 1999 yılına gelinceye kadar ancak Almanca bilen Rus bilim adamları tarafından kullanılabilmiştir.

1991 yılında Berlin’de Petr Simon Pallas’ın doğumunun iki yüz ellinci yılı nedeniyle yapılan çalışmalarla Rus bilim çevreleri de yakın ilgi göstermiş, fakat P. S. Pallas’la ilgili ilk çalışma, ancak 1993 yılında Rusya Bilimler Akademisi Peterburg Şubesi çalışanı V. İ. Osipov tarafından yayınlanmıştır. Bu yayın, Pallas’ın 1768-1771 yılları arasında yaptığı yazışmaların künyesini içeren bir çalışmadır.¹¹

Bu çalışmalardan daha önce 1986 yılında P. S. Pallas’ın çalışmalarının Rusça’ya tercümesine başlanmıştı.

N. V. Boyko ve N. K. Tkaçeva tarafından hazırlanan çalışmanın temelinde A. L. Berte- Delagart ve S. L. Belyavskaya tarafından 1918 yılında tamamlanan tercüme metin yer almıştır. Çevirmenler, bu tercümeyle aynı zamanda Pallas’ın 1801 yılında Leipzig’de yayınlanan Almanca “Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des Russischem Reichs in der Jahren 1793 und 1794” adlı eseriyle karşılaştırılmalı olarak ele almışlardır.

¹⁰ N. V. Boyko- N. K. Tkaçeva, s. 9.

¹¹ Çalışmanın künyesi şu şekildedir: “Nauçnoe Nasledie P. S. Pallasa. Pisma 1768- 1771”, S. Peterburg, 1993 (Hazırlayan V. İ. Osipov)

Çeviri çalışması Tarih Bilimleri doktoru B. V. Levşin’in redaktörlüğünde sürdürülmüş ve N. P. Osipova ve ülkemizde de iyi tanınan rahmetli Türkolog Ethem R. Tenişev’in kontrolünden geçmiştir.

Uzun bir zaman diliminde tamamlanan çeviri Rusya Bilimler Akademisi’nin “Nauçnoe Nasledstvo” (Bilimsel Miras) serisi içinde yirmi yedinci cilt olarak yayınlanmıştır.

Yayında çeviriden önce Rusya Bilimler Akademisi Başkan Yardımcısı N. P. Laverov’un bir önsözü yer almaktadır.

1999 tarihli bu yayında P. S. Pallas’ın metni on dokuzuncu sayfadan başlamaktadır. Petr Simon Pallas, dönemin geleneğine uyarak çalışmasının başında kendisine hamilik edenlere teşekkürlerini bildirir. Teşekkür bölümü, şu cümlelerle bitirmektedir:

“Bu çalışma, yararlı bilgilere hamilik eden büyük imparatoriçenin merhametli himayesinin bir ürünüdür, ben de bu merhametli ve yüce kişinin torununu tahta görebilecek ve bu çalışmayı Sizin İmparator Büyüklüğünüzün ayakları dibine koyma imkanına sahip olabilecek zamana dek yaşadığım için mutluyum”

P. S. Pallas, bu bir sayfalık teşekkür bölümünün sonunda çalışmasının tamamlanma tarihini 24 Nisan 1801, bitirme veya yazılma yerinin de Ak-mescit (Rusça yazımıyla “Ak-Meçet”) olduğunu belirtmiştir.

Çeviride sırasıyla şu bölüm başlıkları yer almaktadır:

“Puteşestvie v Kırım” (Kırım’a Seyahat), ss. 20- 28;

“Obezd yugo- zapadnogo ugla kırımского poluoostrova” (Kırım Yarım Adasının Güney Batı Köşesine Gidiş), ss. 28- 54;

“Puteşestvie v Çorgunu, Balaklavu i vdol Zapadnoy çasti yujnogo berega Krıma” (Kırım’ın Güney Kıyısının Batı Bölümü Boyunca ve Çorgana, Balaklava’ya Seyahat), ss. 54- 86;

“Obez d çatır- daga i vostoçnih çastey yujnih gor Krıma” (Çadır Dağına ve Kırım’ın Güneydeki Dağlarının Doğu Kısımlarına Gidiş), ss. 86-109;

“Puteşestvie v glub krıma, vdol poluostrova kerçi i na ostrov taman” (Kırım’ın Derinliklerine, Kerç Yarım Adası ve Taman Adasına Gidiş), ss. 109- 147;

“Obşçie zameçaniya o poluostrove Krıme- I-O jitleyah poluostrova” (Kırım Yarım Adası İle İlgili Genel Bilgiler- I. Yarım Adanın Sakinleri), s. 147-155;

“II. O nıneşnem sostoyanii Krıma i vozmojnıh v nem ekonomıçeskih uluçşeniyah” (Kırım’ın Günümüzdeki Durumu ve Bu Durumda Olası Ekonomik İyileştirmeler), ss. 155-161;

“III. O kaçestve poçvi, ee obra- botke i pişçevih proizvedeniyah rastitelno- go tsartva v Krımu” (Toprağın Niteliği, Onun İşlenmesi ve Kırım’da Egemen Olan Tahıl Bitkileri), ss. 161-169;

“IV. O krımskom vinogradarstve” (Kırım’da Şarapçılık), ss. 169- 183;

“V. O plodovih sadah Krıma” (Kırım’ın Meyva Bahçeleri), ss. 183- 186;

“VI. O lesnih derevyah i kustarnikah Krıma” (Kırım’da Orman Ağaçları ve Çalıkları), ss. 186- 190;

“VII. O rasteniyah, poleznih v hozyaystve” (Ekonomik Açından Yararlı Bitkiler), ss. 190- 192;

“VIII. O domaşnih i diki jivotnih, ptitsah, rıbah, amfibiyah i nasekomih Krıma” (Kırım’daki Evcil ve Yabani Hayvanlar, Kuşlar, Su Canlıları ve

Böcekler), ss. 192- 200; “IX. O solyanıh ozerah Krımskogo poluostrova” (Kırım Yarım Adasının Tuzlu Gölleri), ss. 200- 204;

“X. O fabrikah, manifakturah i tor- govle Krıma” (Kırım’da Fabrika, Üretim ve Ticaret), ss. 204- 208;

“XI. Obratny put iz Krıma v Sankt- Peterburg” (Kırım’dan S. Peterburg’a Geri Dönüş Yolu), ss. 208-218.

Bu bölümlerden sonra P. S. Pallas’ın çalışmasının orijinalinde yer alan ve çeviri metinde de yer verilen 27 gravürün açıklaması (ss. 219-224) yer almaktadır.

Gravürlerle ilgili açıklamalardan sonra gelen “Dipnotlar ve Yorumlar” başlığı altında (ss. 225- 233) iki yüz bir adet dipnot verilmiştir. Eserde ayrıca satır altında pek çok kavramın ve bitki adının Almancası ve Latincesi yer almaktadır. Sayfa sonunda bu şekilde toplam 502 açıklama yer almıştır.

“Dipnotlar ve Yorumlar” başlığından sonra gelen “Ad Dizini” (ss. 234. -236) ve bu dizinin devamında da “Coğrafi ve Yer Adları Dizini” (ss. 237- 245) çeviriye eklenmiştir.

P. S. Pallas, çalışmasında yol güzergâhlarını verirken bu güzergâhla ilgili onun döneminde bilinen tarihi bilgileri birlikte vermeyi tercih etmiştir. Örneğin, çalışmanın girişinde hemen yolculuğunun güzergâhı verilirken tarihi bilgiler de aktarılmaktadır.

“İlk olarak Berda’dan Nogay veya Kırım bozkırı olarak adlandırılan yer üzerinden yolculuğa çıktık, daha on beş yıl öncesinde burası Rusya’nın değil, Kırım hanının iktidarı altındaydı ve buranın bir kısmı Kırım soylularının ve diğer varlıklı bölge

insanlarının sayısız sürülerine otlak, bir kısmı ise Kırım hanına tabi göçebe Nogay ordalarının yerleşim yeri idi. Aynı zamanda toprağı işleyen ve ticaretle uğraşan Kırgızlardan ... başka bu bozkırlarda sürekli köyler yoktu, fakat Kafkasya ve Kuban'dan göç etmiş, daha çok tarımla uğraşarak kış için uygun barınaklar inşa etmiş çok az Nogay vardı".¹²

P. S. Pallas'ın Kırım'da karşılaştığı ilk yerleşim Perekop veya Tatarca adıyla Or Kapı'dır. Sık sık etimolojiye de başvuran P. S. Pallas, kalenin Rusça adı olan Perekop'un (kazılmış kanal), Or Kapı'nın ise kale hattındaki kapılar anlamına gelebileceğini, zira Kırım'a kalenin dibinde yer alan tonozlu kapılar ve bir köprü üzerinden girilebildiğini belirtmektedir.¹³

P. S. Pallas, Or- Kapı'nın pek çok yönden taşıdığı önemi şu şekilde yorumlamaktadır.

"Kırım'ın Rusya ile birleşmiş olmasına karşın yine de Perekop hem Rusya için hem de Kırım için eşit derecede önemli bir yerdir. Rusya için Kırım'ın Konstantinopol ve Anadolu ile bağlantısında... ve kargaşa dönemlerle Tatarları durdurmak için, zira onların sadakati hep iki yüzlüdür... Bu iki önemli çıkardan bağımsız olarak bir büyük fayda daha vardır, eğer Kara Deniz'den Ege Denizi'ne ve Anadolu'ya büyük bir ticari faaliyet yapma gücüne sahip olacak olan serbest limanlarla ilgili ileri sürülen proje hayata geçirilirse güm-

rük ve vergi almak için en uygun yer yine Perekop olacaktır".¹⁴

Perekop'tan yolculuğuna devam eden P. S. Pallas, her gittiği bölgenin coğrafi yapısını okuyucusuna ayrıntılı bir şekilde verirken bazen de genel tasvirlerle başvurmaktadır:

"Kırım Yarımadasının dörtte üçü engebeli bir ova veya küçük çukurları ve çıkıntıları olan bir bozkır özelliği göstermektedir. Bu bozkır toprağının niteliği değişkendir, fakat onun büyük çoğunluğu, özellikle de Perekop ve Kozlov arasında biten köşede, kumlu veya kil karışık kumludur. Burayı Tatarlar *Tarhan- Dip*, Ruslar ise *Tarhanskiy Kut* olarak adlandırırlar".¹⁵

Yolculuğuna hava koşulları nedeniyle ara veren P. S. Pallas, kışı Akmescit'te geçirir. Ona göre bu ad sadece yerli halk arasında kullanılmaktadır. Ruslar tarafından yeni kurulan yerleşim bölgelerini beğenen Pallas, şehrin eski bölümünü şu cümlelerle tarif etmektedir.

"Eski Akmescit şehri, bütün Tatar şehirleri gibi, dar, eğri büğrü ve taş döşenmemiş çok çamurlu sokaklarla inşa edilmiştir, zira bütün avlular duvarlarla çevrelenmiş, evler ise bu avluların içinde yapılmıştır, çok alçak olan bu evler kireç taşından duvarların arkasından bakıldığında hemen hemen hiç gözükmemektedirler".¹⁶

Akmescit civarındaki tepelerde yetişen bitkilerin adlarını tek tek eserinde ele alan P. S. Pallas, daha sonra 8 Mart'ta yine yolculuğuna devam eder. Şimdi güzergâhta Or-Kapı'dan 31 verst uzakta olan Bahçesaray vardır.

¹² Petr Simon Pallas, *Nablyudeniya, sdelannie vo vremya puteşestviya po yujnim namestniçestvam russkogo gosudarstva 1793- 1794 godah*, Moskova, Nauka, 1999, s. 20.

¹³ a. g. e., s. 21.

¹⁴ a. g. e., s. 22.

¹⁵ a. g. e., s. 22.

¹⁶ a. g. e., s. 26.

Sonunda Bahçesaray'a gelen seyahat, şehri genel hatlarıyla tarif etmeye başlar

"Şehrin en iyi süsleri- camiler, okullar, hamamlar ve türbesiyle han sarayıdır. Bahçesaray'da 31 cami vardır; onların çoğu kesme taştan inşa edilmiştir, onların üzerinde zarif minareler¹⁷ yükselir. Bundan başka şehirde Yunan ve Ermeni kiliseleri, iki sinagog ve üç Müslüman okulu vardır. İki hamam Türk tarzında, tonozlu, yuvarlak kubbeli olarak inşa edilmiştir. Şehirde geçici ev ve depo görevi gören 16 büyük han vardır, onlar arasında özellikle altısı büyük, taştandır; 21 aş evi, 17 Tatar kahvehanesi, ... 5 değirmen ve 517 dükkan vardır. Bu sayı içinde 121'i ipek ve diğer kumaş türü malların satışı, 31 semer ve deriden at malzemeleri, 135 yiyecek ile ilgili dükkan, 24 çizme, 23 adet büyük ve küçük Tatar bıçağı ve diğer kesici aletleri üreten dükkan..., 5 bakırcı, ... 19 terzi, 6 kuyumcu, 5 silah, 8 kundura ürünlerinin satışını yapan, ..." ¹⁸

Bulunduğu bölgeyi tam olarak tanımlamak için Pallas, sayısal verilerden kaçınmamakta ve bölgenin nüfusu ile ilgili şu verileri vermektedir.

"Şehirde çeşitli halklardan 1561 hane var; 3166 erkek ve 2610 kadın bulunmaktadır. Bu nüfusun 210'u Yunanlıdır, onlar arasında 14 soylu kökenli ve 47 tüccar var. 51 Ermeni, 1162 Yahudi, Yahudiler arasında 420'si tüccardır ve hemen hemen 3000 kadar Tatar bulunmaktadır, bunlardan 20'si soylu, 237'si tüccar, 173'ü din adamı ve 78'si öğrencidir.

Rahmetli çarîçenin emriyle bu şehir Tatarlara verilmiştir, onda Rus şehirli yoktur. Buradaki Tatarların ve Yahudilerin hepsi kendi ayrı mahallerine sahiptir".¹⁹

P. S. Pallas, Bahçesaray'ın onun için önemli olan yerleri ayrıntılı bir şekilde tasvire devam eder.

"Sarayın karşısında yer alan büyük cami, Bahçesaray'daki en önemli ve en güzel yapıdır. Onun içinde hanlar için ayrılmış pencereli bir loja veya bir bölüm inşa edilmiştir; buraya avludan ayrı bir merdivenle çıkılmaktadır. Aslında Tatarları tedirgin etmemek için bu locaya, cumaları veya büyük bayramlarda yapılan Tatar dini törenini, özellikle de derişlerin çığlık çığlığa danslarını görmek isteyen yabancıları, özellikle de kadınları getirirlerdi".²⁰

Bahçesaray'dan sonra bir Yahudi yerleşim bölgesi olan Cufut- kale'ye geçen P. S. Palas, bu yerleşim bölgesini şu şekilde tanımlar.

"Şehirdeki bütün avlular Tatar gelenegine göre yüksek duvarlarla çevrelenmiştir, şehirde sıkışık konumda inşa edilmiş yaklaşık iki yüz ev vardır. Bu şehrin halkı yaklaşık 1200 candır. Bütün Karaitler veya Karaimler, onlar kendilerini böyle adlandırır, Polonya Karaitleri dışında diğer Yahudileri kabul etmezler. Bu yerli Yahudiler din kitaplarını Polonya'dan alırlar, fakat hemen hemen eski Tatar giyimini kabul etmiş ve onların diliyle konuşurlar, çünkü bilinmeyen zamanlardan beri Tatarların hâkimiyeti altında yaşamış, ticaret yapmış, ürettimle ve zanaatle uğraşmışlardır".²¹

¹⁷ P. S. Pallas, metnin orijinalinde Rusça "başnya"(kule) kelimesini kullanmıştır.

¹⁸ a. g. e., ss. 29- 30.

¹⁹ a. g. e., s. 30.

²⁰ a. g. e., s. 31.

²¹ a. g. e., s. 33.

Bu arada ilginç gözlemler de okuyucuya aktarılır. Burada yaşayan Yahudilerin çok sayıda eşeğe sahip olduğu ve onların ata binmelerinin daha önceki dönemde yasaklandığı belirtir P. S. Pallas.²²

Daha sonra İnkerman'a gelen Petr Pallas, şehrin adını kayalara oyulmuş hücrelerden aldığını, bölgeyi 1794 yılında da gezdiğini belirtir. "Ben, bu yeri ilk ziyaret ettiğim 1794 yılında yolun aşağısında yer alan tahrip edilmiş hücreler vardı, fakat inşaat için bunları parçalayıp götürmüşler".²³

Onun verdiği bilgiye göre, bölgede yer alan mağaralar özellikle barut depolamak için çok elverişlidir. "... zira denize ve bataklığa yakın olmasına karşın mağaralar rutubet yapmıyor, ayrıca bu depolarda barutun uzun süre kalması ona özel bir güç de veriyor".²⁴

Ayrıntıya düşkün olan P. S. Pallas, bazen bir botanikçi edasıyla karşılaştığı bitki ve ağaçların Latince adını verirken bazen bu türleri yakın arkadaşlarıymış gibi anlatır.

"Burada rahipler tarafından depo ve kümes olarak kullanılan birkaç mağara vardı, onların dibinde birkaç güzel Şam fıstığı ağacı 1798 ve 1799 yılının çetin kışına dayanmıştı, aynı yılda civar ovalardaki bu tür ağaçlar köklerine kadar ölmüştü".²⁵

Petr Simon Pallas'ın tasvirlerinde sadece insan ve bitki yoktur, bazen bir ürünle ilgili değişik bilgiler de yer alır. Örneğin Tatarların Kok-Ağaç olarak adlandırdıkları bölgeden çıkan çamurla ilgili ilginç bilgileri vermeyi

gerekti görmüştür seyyah. "Kef- kil, adıyla bilinen bu çamur daha önce büyük ölçekte Konstanionopol'e gönderiliyormuş, oradaki kadınlar onu banyoda saçlarını yıkamak için kullanıyorlarmış. Buradan bu çamurun bir kısmını çıkarıyorlar, bir kısmı ise Ak-Meçet'ten on altı verst ötede, Sablı deresinin yakınından çıkarılıyor; bu çamurun yeni yatağı yakın zaman önce Karasubazar'dan az uzakta bulunmuş, ... Şimdi bu çamurdan az gönderiyorlar/ yaklaşık yılda yüz pud kadar/ savaş sırasında bağlantının kopması sonucu Türkler benzerini kendilerinde Anadolu'da bulmak zorunda kalmış, Kırım'daki kadar iyi değilmiş... Kırım'da da bu çamur oldukça sınırlı olduğu için pazarlarda bir pudu 20 kapike satılıyor".²⁶

P. S. Pallas, coğrafi özellikler dışında insan tipiyle ilgili ilginç gözlemlere de yer verir çalışmasında.

"Bu üç köyün- Kikineiz, Limena ve Semeis- dağ Tatarları garip ve alışılmadık dış görünüşleriyle ayrılmaktadır. Çok uzun bir yüz, uzun ve kemerli bir burun, şakaklara doğru basık bir kafa yapısı, onlara komik bir görünüm vermektedir, daha da önemlisi bu yapısal bozukluk onlar arasında şakalara da geçmiştir. Profesör Hacquet, Kırım'da bulunma sırasında edindiği gözlemleri bana bildirmişti, mektuplarından birinde bana sakinlerinin çok değişik kafa yapısına sahip olduğu Skalinker yakınlarındaki bir yere dikkat etmemi söylüyordu. O... Cenevizlilerin kendi atalarından yeni doğanın kafasını şakaklarından bastırma geleneğini aldıklarını, şimdi bu gelenek olmamasına karşın onların doğuştan ruh ve beden

²²a. g. e., s. 35.

²³ a. g. e., s. 50.

²⁴ a. g. e., s. 51.

²⁵ a. g. e., s. 53.

²⁶a. g. e., s. 55.

olarak onlara benzediklerini yazıyordu. Ben, bu köylerin sakinlerini Kırım'a yerleşmiş eski Cenevizlilerin veya Güney Kırım'ın vahşi dağlarına çekilmiş ve kendi garip dış görünümünü korumuş başka bir halkın devamı olarak görmeyi düşünüyorum. Daha şaşırtıcı olan ise bu Tatarların hemen hemen hepsinin açık sarı, kırmızı ve tamamen açık renkli saç ve sakallarının olması, Kırım için alışılmadıktır".²⁷

P. S. Pallas çağdaşının görüşlerini kabul etmekle kalmaz, aynı zamanda bu görüşü farklı bir tezle de savunur. "Şimdi kendilerini Tatar sayan güney kıyısındaki köylerin bütün halkı gerçekte buraya gelmiş veya buraya itilmiş diğer halkların kuşakları olup Tatarlara, özellikle de Mongollara yabancıdır. Bu yüzden gerçek Kırım Tatarları onları yabancı sayar ve küçümseyerek onları, *Tat* olarak adlandırır".²⁸

Çalışmada yer alan Kırım yarım adasındaki duraklardan biri de Karasubazar'dır.

"Bu şehirde yirmi üç Tatar camisi, üç kilise, onlardan biri Ermeni- Katoliktir. Yahudiler bir sinagoga sahiptir. İri ufaklı 23 han veya ticari depo, 310 dükkan, 23 kahvehane ve 915 hane bulunmaktadır. Yedi değirmen şehirdeki ve şehrin yakınlarındaki çeşitli derelerin gücüyle çalışır. Bütün Kırım'ın en büyük eczanesi 1796 yılında Yeni- Kale'den buraya getirilmiştir... Burada sürekli yaşayan erkeklerin sayısı bin beş yüzdür, onlardan hemen hemen bini Tattardır, iki yüzden fazla Yahudi vardır, büyük çoğunluğu Talmudusittir; onun yarısı kadar

Katolik Ermeni vardır; yüz kadar Yunanlı ve çok az Rus. Kadınlar binden fazla değildir. Çeşitli yabancı milletlerden: Yunan, Ermeni, İtalyan, Yahudi ve Rus kadın sayısı yaklaşık iki yüzdür".²⁹

P. S. Pallas, eserinde yaşadığı dönemdeki Kırım'la ilgili gözlemlerini verirken sık sık eski yazarların eserlerinde yer alan ad ve tasvirlerle de gönderme yapmaktadır. Örneğin onun için Strabon, Periplus Arrian ve Scymnus Chius'un eski koloni tasvirleri önem taşımakta ve özellikle de 146- 147 sayfalarda adı geçen klasik dönem yazarlarının metinlerine göndermeler yer almaktadır.

"Yarımadanın Sakinleri" başlıklı bölümde ise oldukça ilginç gözlemlere yer verilmektedir.³⁰

"Daha önce Kırım'da yarım milyondan fazla kişi yaşıyordu. Bu nüfusun ilk azalışı 1778 yılında oldu, Türklerle barış yapıldıktan sonra Kırım'da yaşayan 30. 000'den fazla Hıristiyan, Yunan veya Ermeni, onların arasında çok sayıda tüccar, zanaatkar ve fabrikatör, Don ve Berda arasında yer alan Azak Denizi gerisindeki bölgelere göç ettiler. 1785 ve 1788 yılları arasındaki dönemde Rusların Kırım'a hâkim olmasından sonra da Tatarların nüfusunda belirgin bir değişim oldu. Bu dönemde binlerce Tatar, fakat özellikle de deniz kenarına yakın şehirlerde yerleşmiş olanlar bütün mallarını yok pahasına satıp Rumeli ve Anadolu'ya gittiler..."³¹

²⁷a. g. e., s. 74.

²⁸a. g. e., s. 74.

²⁹ a. g. e., s. 111.

³⁰ a. g. e., s. 147

³¹ a. g. e., s. 147.

P. S. Pallas, Kırım'da yaşayan Tatarları üç grupta ele almayı tercih etmiştir.

"Kırım'da yaşayan Tatarlar üç gruba bölünebilir. Birinci grupta, bu çalışmanın ilk cildinde yer verdiğimiz Nogaylar, ayrıca Türk kalesi Anap'ta esir alınmış ve yaklaşık 4500'ü Kırım'a getirilmiş Kuban Tatarlarının kalıntıları... Şimdi onlar kendi köylelerine yerleşmişler, burada kalmış, tarım ve hayvancılıkla uğraşıp çok zenginleşmişler".³²

P. S. Pallas'a göre, ikinci grupta ova ve bozkır bölgelerine yerleşmiş Tatarlar yer almaktadır. "Onlar gerçekten de karışmışlar, yüz çizgilerinde Moğollarla benzerlikleri korumuşlar, seyrek sakalları var, hayvancılıkla uğraşıyorlar, toprağı sürüyorlar, fakat bahçe kültürüne ilgileri yok".³³

Üçüncü grup, güneydeki ovalara yerleşmiş Tatarlardır, "... çok karışık bir ırk, görünüşe göre, Moğol hükümdarlığı döneminde Kırım'a getirilmiş çeşitli halkların kalıntılarından oluşuyorlar. Bu grup, daha önce de bahsettiğimiz gibi, oldukça farklı yüz çizgilerine sahip, daha gür bir sakal, diğer Tatarlardan daha açık renkte saçları var...".³⁴

P. S. Pallas, sadece coğrafyayı tanımlamakla, bitkilerin adlarını listelemekle veya giyim, yapı şekillerini tarif etmekle kalmaz. Bazen Rusya'nın gelecekteki politikalarına ilişkin görüşler de ileri sürmektedir. Örneğin, ona göre üçüncü grupta tanımladığı Tatarlar, "... bir kısmı çok yetenekli üzüm yetiştiricisi ve bahçı-

vandır, fakat büyük çoğunluğu yeni dikim yapmak için oldukça tembeller; onlar bu toprakların eski sahiplerinin diktiklerini kullanmaktan memnundurlar... bu nedenle onların bahçelerinde çok az ağaç görünüyor... daha genel söylemek gerekirse, bu insanlar yararsız ve daha önce defalarca Rusya'ya isyan ettikleri için bu cennet ovalara yerleştirilmemeleri yerinde olacaktır..."³⁵

P. S. Pallas, genel olarak olumsuz yaklaştığı Tatarları bazı konularda ise oldukça başarılı da saymaktadır. Ona göre, "... bu kadar az uygarlaşmış bir halk için yiyecekleri oldukça lezizdir".³⁶

Pallas, ana amacı dil malzemesi olmamakla birlikte dille ilgili iki sayfalık bir malzemeyi çalışmasına almıştır. Rusçaya çevrilen eserin 153- 154. Sayfaları arasında yer alan bu malzeme pek çok tartışmalı kelime de yer almaktadır. Örneğin ona göre, Tatarcadaki "hamal" kelimesi, Cenevizlilerdeki "camallo" kelimesinden geçmiştir.³⁷

P. S. Pallas, coğrafya, bitki örtüsü ve az da olsa dil malzemesi dışında halkın gelenekleri ve yaşam biçimi ile ilgili gözlemlerine de çalışmasında yer vermiştir. Örneğin, ona oldukça ilginç gelen Müslümanların evlenme ve boşanma sistemi çevirininin 160-161. sayfaları arasında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

P. S. Pallas'ın bütün ilgi alanlarından bir diğeri de şarap üretimidir. 1795 yılından 1809'a dek Kırım'da yaşadığı bilinen Pallas, Sudak şehrinde bahçeli ve şarap mahzenli bir

³² a. g. e., s. 148.

³³ a. g. e., s. 148.

³⁴ a. g. e., s. 148.

³⁵ a. g. e., ss. 148- 149.

³⁶ a. g. e., s. 154.

³⁷ a. g. e., s. 154.

ev satın almış, kendisinin 1801 yılında kurulmasını sağladığı “Üzümcülük ve Şarap Üretim Okulu”nda belirli bir zaman müdürlük de yapmıştır.³⁸

P. S. Pallas'ın bu ilgi alanı çalışmasında önemli bir yer tutar. Çevirinin yaklaşık sekiz sayfası (169- 177) Kırım'daki üzümcülükle ilgilidir. Bu bölümde Pallas, Kırım bölgesinde yetişen yirmi beş üzüm türünü bölgedeki adıyla ele alarak tanıtır. Bölgede üzümcülüğün gelişmesinde yaşanan sorunları bir bilim adamı bakışıyla incelemiştir.³⁹

Petr Simon Pallas'ın genel hatları ile tanıtmaya çalıştığımız bu çalışması, Kırım topraklarının doğal yapısı, bitki örtüsü, tarihi ve kültürü ile ilgilenenlerin yanı sıra içerdiği halk kültürü ile ilgili gözlemler sayesinde halk bilimi çalışanlarının da yararlanabileceği zengin, bir ölçüde de tartışmalı bir kaynaktır.

---

³⁸a. g. e., s. 12.

³⁹a. g. e., ss. 178- 179.